

Vart tog den etnologiska blicken vägen?

CLAES G. OLSSON är fil.dr i etnologi vid Umeå universitet med inriktning på handikappforskning. Han undervisar vid institutionen för kultur och medievvetenskaper. Deltar för närvarande i projektet Handikapphistoria i kulturarvet (Haiku) finansierat av Arosfonden. Är vice ordförande i Handikapphistoriska föreningen.

När jag började läsa etnologi blev begreppet den etnologiska blicken en ögonöppnare för mig och många andra studerande. Problematiken kring seendets och oseendets alla aspekter har sedan varit något jag aldrig kunnat släppa. De första åren var min blick riktad främst mot den materiella världen för att sedan lyfta mot de symboliska uttrycken för kultur och social tillhörighet. Inte minst gällde detta frågan om hur vi medvetet och omedvetet ser på och kommunicerar med andra människor. Med blickens hjälp kategoriserar vi och bestämmer vår egen och andras plats och tillhörighet.

Vi befinner oss i en tid där bilden och seendet har fått en allt större betydelse. Fotografiska museet i Stockholm har blivit en succé och drar en stor publik. Innebär det också att vi blivit mera medvetna, lärt oss något om seendets betydelse och hur vi uppfattar andra människor? Jag är inte säker på det.

Den blick vi riktar mot någon kan vara på både gott och ont. Det kan vara en blick av kärlek och beundran eller en nedlåtande och diskriminerande blick full av förakt för svaghet. Alla har vi någon gång känt oss uttittade och upplevt att någon stirrat på oss. Är den stirrandes blick välvillig eller kanske föraktfull, vad har fångat dennes uppmärksamhet? En mans första reaktion brukar vara att kolla så att gylfen är stängd. Detta går också att rätta till. Förhållandet är annorlunda om det som förmodas dra till sig blickar har att göra med kropp och sinnen. För många med synliga avvikelser från den förväntade normativiteten, till exempel funktionsnedsättningar, blir det en livslång erfarenhet att bli stirrad på, uttittad och samtidigt objektifierad som ett föremål.

Hur länge kan man stirra på någon innan den betraktade känner obehag? I boken *Staring. How We Look* (2009) diskuterar den amerikanska professorn i Women's

Studies, Rosemarie Garland-Thomson, hur vi ser på personer med funktionsnedsättning. Hon belyser frågan både ur betraktarens perspektiv och ur den betraktades upplevelse av att bli betraktad av någon. Hon ställer bland annat frågan om

hur vi kommunicerar med blicken i möten med det ovanliga och okända. En viktig poäng i hennes bok är att den betraktade med sin blick och frimodighet kan bemöta och förändra den stirrandes blick och därmed också påverka de bakomliggande

Exempel på hur blicken fångats av några föremål med speciell laddning och betydelse. Skräp och högt värderade och saknade ting trampas ned i smutsen. Foto: Claes G. Olsson.

ofta stereotypa och felaktiga föreställningarna.

I boken ger hon en rad exempel på hur personer med synliga kroppsliga funktionsnedsättningar själva aktivt bemöter de stirrande blickarna genom att visa upp sina kroppar, t.ex. i media. På detta sätt tar de tillbaka kroppen och förvandlar den till en normalitet.

Det är stor skillnad mellan att bli sedd, vilket är en nödvändighet för människans välbefinnande och att bli stirrad på därför att man har en synlig avvikelse eller beteende.

Hur vi använder vår blick och dess konsekvenser är något vi behöver reflektera över. Den etnologiska blicken har gjort mig medveten och ibland mera nyfiken än vad som varit lämpligt. Min blick kan dröja kvar lite för länge både vid det jag uppfattar som vackert och vid det som är ovanligt och därför intresserar mig.

Hur vi reagerar på andras blickar varierar betydligt. Att bli betraktad och beundrad är för några ett mål i sig i vilket individen medvetet investerar sitt kapital. För andra kan det bli en mycket obehaglig upplevelse där föraktet är synligt i betraktarens ögon. Tänk så mycket enklare det då är att rikta blicken bort från människorna mot marken, mot de materiella lämningarna av kulturen. Under några år har jag vid promenader medvetet gjort detta i kontrast till den mänskliga ögonkontakten. Ibland har jag haft kameran med mig och kunnat dokumentera det som fångat min blick. När väl radarn låst sig för en form och ett specifikt föremål har detta fastnat på hjärnan och återkommit under flera år i upprepade fotografier. Ibland har jag känt mig närmast besatt och smugit ut tidigt på mornarna för att fotografera tappade hårsnoddar, vilka finns i tusentals, borttappade vantar, över-

körda och platta burkar och cigarettpaket m.m. Bilderna har tagits rakt upp och ned utan konstnärliga ambitioner som en bekräftelse på det jag sett.

Det mest intressanta har varit det jag kallat för "vantplockning" samt fotografering av vantar, vilka av någon anledning hamnat på marken. Vantplockning kan utföras året runt men de två högsäsongerna är vid snösmältningen på våren då allt tinar fram och på hösten då det är kallt på mornarna men varmt på dagen. Koncentrationen på vad man har på händerna brukar då minska varför marken fylls av vackert hemstickade vantar och mer eller mindre slitna handskar. Mest rörande är de små barnvantarna. De kan nästan få mig att gråta, sannolikt för att jag känner igen min egen sorg över en tappad favoritvante eller handske.

Personliga föremål som en vante är laddade med starka känslor av tillhörigheter och betydelser. Ibland ligger det också mycket kärlek och arbete bakom dess tillkomst. Min blick mot marken har därför inte varit bortkastad utan har lärt mig en del om mig själv och om människan och hennes förhållande till tingen. Det mest givande är ändå att se och möta människan med en blick som inte orsakar onödigt lidande utan spontan glädje och igenkännande.

SUMMARY

Where Has the Ethnological Way of Looking Gone?

This article discusses ways of looking – directions, intentions and meanings. How can ways of looking cause needless suffering or show empathy and acceptance? Even gazing towards the ground to discover things being lost or thrown can raise thoughts about human conditions and the meaning of objects.